

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “ศึกษาความเชื่อของการบวงสรวงเทวดาของชุมชนโคกหัวภู ตำบลเหล่าต่างคำ อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดหนองคาย” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาความเชื่อในการบวงสรวงเทวดาของชุมชนโคกหัวภู ตำบลเหล่าต่างคำ อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดหนองคาย และความสัมพันธ์และคุณค่าของพิธีกรรมการบวงสรวงเทวดาของชุมชนโคกหัวภู ตำบลเหล่าต่างคำ อำเภอนิคมพัฒนา ผลการศึกษาสรุปได้ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ แนวคิด ความเชื่อ และพิธีกรรมการบวงสรวงเทวดาในพระพุทธศาสนา

ความเชื่อเป็นสิ่งที่มนุษย์ค่อยๆ เรียนรู้และทำความเข้าใจโลกที่เป็นมานานหลายพันปี และเชื่อว่าอำนาจลึกลับจะทำให้มนุษย์ได้รับผลดีผลร้าย เมื่อมนุษย์กลัวอำนาจลึกลับนั้น ก็จะกระทำการต่างๆ เพื่อมิให้ถูกลงโทษและเพื่อให้อำนาจนั้นพึงพอใจ ต่อมาจึงมีพิธีกรรมต่างๆ เพื่อบูชา เช่น เทพเจ้า เพราะเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เกิดขึ้นต้องมีผู้บันดาล ให้มนุษย์ตั้งเทพเจ้าประจำสิ่งนั้นๆ ขึ้น^๑ ความเชื่อเกิดจากสภาพที่บุคคลให้ความมั่นใจเห็นคล้อยตาม และพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แล้วนำไปถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้ทราบเพื่อต้องการให้เกิดความมั่นใจ เห็นคล้อยตาม และปฏิบัติตามด้วย โดยไม่คำนึงว่าความเชื่อนั้นๆ มีเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้หรือไม่ และชี้ให้เห็นว่าความเชื่อของคนมีมูลเหตุมาจากความไม่รู้ ความไม่รู้ทำให้เกิดความกลัว ครั้นเมื่อมีความกลัวแล้วจึงคิดสร้างความเชื่อขึ้นมาเพื่อให้เป็นที่พึ่งทางใจ ความเชื่อบางอย่างอาจหมดความจำเป็น ไม่มีประโยชน์ ไม่มีความหมายโดยตรงต่อชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาถึงเหตุและผล รวมทั้งสาระที่เกิดจากความเชื่อในสิ่งต่างๆ

เมื่อพุทธศาสนิกชน มีความเชื่อว่า หากผู้ใดสักการบูชากราบไหว้ ย่อมเป็นสิริมงคลทั้งต่อตนและครอบครัว เบื้องต้นบุคคลพึงมีศรัทธาและปัญญาควบคู่กันไป และไม่พึ่งพาที่พึ่งภายนอกตนดังปรากฏในกาลามสูตรว่า บุคคลพึงอย่าเชื่ออย่างงมงายหรือตามคำบอกเล่า เป็นต้น แต่พึงเชื่อสิ่งต่างๆ ด้วยเหตุผลอันควรเชื่อถ้อยด้วยโยนิโสมนสิการของตนเอง คือ ให้พิจารณาถ่องแท้จึงเชื่อ ดังนั้น การสักการบูชาพระบรมสารีริกธาตุ จึงเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นหนทางแห่งกุศลกรรมบถ กล่าวคือ ทางแห่งการทำความดีด้วยการให้ทาน รักษาศีลและตั้งจิตใจให้เป็นกุศลเจตนาต่อพระรัตนตรัยอันเป็นที่พึ่งภายในตน ความเป็นมาของการเกิดเป็นเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น เกิดขึ้นจากความเป็นมนุษย์ เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่แล้ว ได้กระทำความดีที่เป็นกุศลเป็นเหตุให้เมื่อละจากโลกมนุษย์ไปแล้ว ได้บังเกิดเป็นเทวดาในโลกสวรรค์

^๑ ดนัย ไชยโยธา, ลัทธิต ศาสนาและระบบความเชื่อ กับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๔.

เทวดา คือ สัตว์โลกชนิดหนึ่ง ผู้ได้กระทำ กรรมที่เป็นกุศลแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ เมื่อตายแล้วได้ไปเกิดเป็นเทวดาที่เทวภูมิ มีความพิเศษในตัว ร่างกายงดงาม มีรัศมีสว่างไสวในยามที่ปรากฏกาย มีความสุข เล่นเพลิดเพลินสนุกสนานด้วยกามคุณทั้ง ๕ เป็นผู้ที่มีชีวิตและภาวะเป็นทิพย์ มีกายเป็นแสงสว่าง เปล่งรัศมี และเสวยสุขในสวรรค์ ชั้นต่าง ๆ นอกจากนี้ที่นั่นเหล่าเทวดายังมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เทพบุตรส่วนนางฟ้าเรียกว่า เทพธิดา การเกิดเป็นเทวดา หรือนางฟ้านั้น ไม่ต้องผ่านระบบตั้งครรรค์เหมือนมนุษย์ แต่จะจุติกายภาวะเป็นเทวดาเลย ซึ่งเรียกกันว่า โอปปาติกะ คือเกิดโตขึ้นทันที และมีอวัยวะครบสมบูรณ์เหมือนมนุษย์ที่สมบูรณ์ ตามคติความเชื่อกล่าวว่า ถ้าเป็นเทพบุตรก็จะมีรูปร่างโสภาเหมือนมนุษย์ผู้ชายที่มีอายุประมาณ ๒๐ ปี ส่วนที่เป็นเทพธิดาก็จะมีรูปร่างโสภาเหมือนหญิงสาวที่มีอายุประมาณ ๑๖-๑๗ ปี โดยภาวะจะไม่มีการแก่ ไม่มี อาการเจ็บไข้แต่จะมีรูปโฉมงดงาม สามารถคงความเป็นหนุ่มสาวอยู่เช่นนั้นตลอดอายุขัย และเมื่ออยากได้อะไรก็เพียงนึกเอาก็กมีแล้ว ซึ่งเรียกว่า อัมทิพย์

ประเภทของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นจำแนกออกเป็น ประเภทใหญ่ ๆ ได้ ๓ ประเภท คือ (๑) สมมติเทพ หมายถึง เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชาพระมหากษัตริย์ พระเจ้าจักรพรรดิ ผู้ปกครองประเทศ (๒) อุปัตติเทพ หมายถึง เทวดาชนิดโอปปาติกะผู้ผุดอุบัติบนสวรรค์ชั้นต่ำ บ้างสูงบ้างตามบุญกุศลที่ตนได้บำเพ็ญมาเมื่อครั้งเป็นมนุษย์และ (๓) วิสุทธิเทพ หมายถึง พระอรหันต์ผู้มีจิตปราศจากเครื่องร้อยรัดทั้งปวง มีจิตใจผ่องใสเบิกบาน มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์อยู่เสมอและเป็นที่พักอันประเสริฐของสรรพสัตว์ทั้งหลาย

หลักธรรมที่นำไปสู่ทางที่ดี ทางกุศล ทางไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ที่ควรประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เพียบพร้อมสมบูรณ์ในด้าน กาย วาจา และใจซึ่งกุศลกรรมบถ นี้ยังเป็นเครื่องขัดเกลากิเลสให้สิ้นได้ แล้วเกิดมีสัมมาทิฐิเป็นเบื้องต้นในที่สุดจากการศึกษาหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาในพรตนะของพระพุทธศาสนาทำให้ได้ข้อสรุปจากการศึกษาพบว่าหลักธรรมที่เป็นเทวธรรม หรือธรรมที่เป็นเหตุให้เป็นเทวดา นอกจากนั้นยังประกอบไปด้วยหลักวัตรบพ ๗ บุญกิริยาวัตถุ ๕ สัมปทา ๕ และกุศลกรรมบถ ๑๐

ชาวอิสานพึงพาอาศัยป่าไม้และธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิต โดยการทำเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลัก ทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ บางปีสภาพดินฟ้าอากาศไม่เอื้ออำนวยต่อการเพาะปลูก เกิดภัยธรรมชาติ แห้งแล้ง จึงทำให้เกิดความเกรงกลัวต่ออำนาจเหนือธรรมชาติลึกลับ เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อเรื่องผีสาร เทวดาอารักษ์ จึงมีการเซ่นสรวงบูชาอ่อนน้อมให้ป้องกันรักษา ให้เกิดความปลอดภัย ดังนั้นชาวอิสานจึงมีพิธีกรรมการบูชาผีบรรพบุรุษ ชาวอิสานถือว่าเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตเป็นอย่างมากความเชื่อ หมายถึงการยอมรับนับถือ ในสิ่งนั้นๆ ในที่นี้คือการยอมรับนับถือ ว่ามีจริง แม้จะเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น แต่ก็เชื่อว่าเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่จริง และมีอำนาจคุ้มครองปกป้องรวมทั้งช่วยพรอวยช่วยให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุขได้ ความเชื่อจึงเกิดจากสภาวะที่บุคคลให้ความมั่นใจ เห็นด้วยคล้อยตาม และพร้อมที่จะปฏิบัติตามสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเชื่อทั้งสิ่งที่มองเห็นสัมผัสได้และสิ่งที่มองไม่เห็นเป็นอำนาจลึกลับที่มีผลทำให้มนุษย์ได้รับผลดีผลร้ายเมื่อมนุษย์เชื่อในอำนาจลึกลับนั้นก็จะกระทำการสิ่งต่างๆ เพื่อมิให้ถูกลงโทษและเพื่อให้อำนาจนั้นพึงพอใจต่อมาจึงมีพิธีกรรมต่างๆเพื่อบูชาเซ่นสรวงวิญญาณหรือเทพเจ้า

๕.๑.๒ ความเชื่อเรื่องการบวงสรวงเทวดาของชุมชนโคกหัวภู ตำบลเหล่าต่างคำ อำเภอนิพนธ์ จังหวัดหนองคาย

พิธีกรรมบวงสรวงเทวดาที่ปรากฏในชุมชนโคกหัวภู ทั้งหมดมีคุณค่าที่เกิดต่อบุคคล อันได้แก่ความเชื่อและความศรัทธากับสิ่งเหล่านี้จะเห็นได้ว่า คติความเชื่อที่เป็นแนวคิดหลักของพระพุทธศาสนาที่ชาวชุมชนโคกหัวภู มีความเชื่อ ได้แก่ คติความเชื่อเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม ซึ่งสะท้อนออกมาจากพฤติกรรมหรือการกระทำของพิธีกรรมหรือวิถีชีวิต ความเชื่อเรื่องเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเรื่องมงคลและอัปมงคล ความเชื่อเรื่องผี ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม ความเชื่อเรื่องอำนาจคุณพระรัตนตรัยความเชื่อเรื่องบุญกรรม เพื่อให้เกิดความสบายใจ เห็นคุณค่าของ คนสัตว์ และสิ่งของที่มีบุญคุณกับตนและชุมชน เกิด ความกตัญญูกตเวที ความอ่อนน้อมถ่อมตน มีสัมมาคารวะ มีความโอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจงาม เป็นผลให้เกิดความสามัคคี และเมื่อรูปแบบของพิธีกรรมเปลี่ยนไปตามประเภทของการพิธีกรรมบวงสรวงเทวดาก็จะมีการประยุกต์สละเกิดเป็นคุณค่าที่สอดคล้องกับประเภท และสภาพการณ์และรูปแบบของการบวงสรวง เช่น ความรู้เรื่องการเกิด การคลอด การบวชการครองเรือน การสร้างบ้าน การรักษาโรคภัยไข้เจ็บด้วยวิธีการรักษาแบบชาวบ้าน เพราะว่าความเชื่อและพิธีกรรมการบวชพิธีสู่ขวัญมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและสังคมของชาวบ้านตั้งแต่เกิดจนตาย ความเชื่อและการบวงสรวงเทวดาจึงเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาวิถีชีวิตและสังคมของชาวบ้านซึ่งเป็นรากฐานของสังคมในปัจจุบันและอนาคต การบวงสรวงเทวดาจากจะเป็นสิ่งที่จำเป็นและมีความสำคัญต่อชีวิตของชุมชนโคกหัวภู ตำบลเหล่าต่างคำ อำเภอนิพนธ์ จังหวัดหนองคายแล้ว การศึกษาความเชื่อและการบวงสรวงเทวดาของชาวบ้านชุมชนโคกหัวภู ได้สะท้อนให้เห็นความจริงบางประการ เกี่ยวกับชีวิตที่น่าสนใจ ได้แก่วิถีชีวิตความเชื่อตลอดจนสภาพเศรษฐกิจทางสังคม และวัฒนธรรมที่ปรากฏในการบวงสรวงเทวดาซึ่งผลจากการศึกษาพบว่า ชุมชนโคกหัวภู ตำบลเหล่าต่างคำ อำเภอนิพนธ์ จังหวัดหนองคาย ก่อนจะทำการบวงสรวงเทวดา มีการเชื่อมโยง เข้าวิถีชีวิตของชาวบ้าน เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นพิธีกรรมที่สื่อถึงความหมายในการเคารพศรัทธาที่มีต่อผู้ที่มีพระคุณและเป็นการอนุรักษ์ประเพณีที่ดีงาม

๕.๑.๓ ความสัมพันธ์และคุณค่าของพิธีกรรมบวงสรวงเทวดาของชุมชนโคกหัวภู ตำบลเหล่าต่างคำ อำเภอนิพนธ์

ประโยชน์ทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในชั้นเดิมท่านแบ่งประโยชน์เป็น ๒ ระดับคือ ประโยชน์ขั้นต้น เรียกว่า ทุฏฐธัมมิกัตถะแปลว่า ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ขั้นล้าลึก เรียกว่า สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์เบื้องหน้า หรือเบื้องสูง ในกรณีดังกล่าวนี้ ปรมาตมะหรือประโยชน์สูงสุดก็รวมอยู่ในข้อที่ คือสัมปรายิกัตถะ คือเป็นส่วนยอดของประโยชน์ขั้นที่ ๒ นั้น ในชั้นหลังท่านประสงค์จะเน้นปรมาตมะให้เด่นชัดเป็นพิเศษจึงแยกออกมาเป็นอีกข้อหนึ่งต่างหาก และจัดประโยชน์หรือจุดหมายนั้นออกเป็น ๓ ชั้น เมื่อนำเอาสมบัติ ๓ ประการข้างต้นมาจัดเข้าในรูปของประโยชน์ ๓ ระดับ จึงมีความสอดคล้องกันทั้งโดยระดับและความหมาย

คุณค่าการบวงสรวงเทวดาของชุมชนโคกหัวภู โดยการเชื่อมโยงกับภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนก่อให้เกิดความเข้าใจ ความมั่นใจ ความภูมิใจและความมีเกียรติภูมิ จะส่งผลให้เกิดทัศนคติต่อตนเองใจเชิงบวก และเมื่อชุมชนเกิดความคุ้นเคยกับแบบแผนทางสังคมของชุมชน

ก่อให้เกิดความเชื่อมั่น การยอมรับ การปรับตัวต่อพฤติกรรมภายในชุมชนได้ เกิดความรู้สึกพึงพอใจ และความรู้สึกเป็นเจ้าของ ชุมชนส่งผลให้เกิดความผูกพันกับชุมชนมากรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาชุมชนพิธีกรรมการบวงสรวงเทวดาเป็นเครื่องมือที่คนในชุมชน มีการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ถูกต้องสร้างสรรค์และสอดคล้องกัน ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ คนกับสิ่งแวดล้อม คนกับคน และคนสร้างทัศนคติต่อตนเอง พร้อมกันกับความผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชุมชนซึ่งเป็นการสร้างพลังชุมชน ในการพัฒนาให้เกิดดุลยภาพโดยใช้ปัญญาเป็นตัวเชื่อมต่อไปในปัจจุบัน การบวงสรวงเทวดาของชุมชนโคกหัวภูนับถือพระพุทธศาสนาผสมกับความเชื่อดั้งเดิมคุณค่าของการบวงสรวงเทวดาของชุมชนโคกหัวภู ตำบลเหล่าต่างคำ อำเภอนิคมน้ำอ้น จังหวัดหนองคาย ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและค้าขาย ผลจากการปฏิบัติตามความเชื่อและพิธีกรรมการบวงสรวงเทวดา สามารถแยกได้เป็น ๒ ประเด็นดังที่กล่าวมาแล้วคือ ในระดับปัจเจกชน และ ในระดับชุมชน ซึ่งทั้งของประเด็นดังกล่าว เป็นการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในประยุกต์ใช้ในพิธีกรรมการบวงสรวงเทวดา ได้เป็นอย่างดี นี่ก็ถือว่าชาวชุมชนโคกหัวภู ยังให้ความสำคัญของพิธีกรรมต่าง ๆ โดยยึดเอาหลักการแนวคิดของบรรพบุรุษมาใช้ในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ถึงแม้ว่ากาลเวลาจะเปลี่ยนแปลงไป แต่ชาวชุมชนโคกหัวภู ตำบลเหล่าต่างคำ อำเภอนิคมน้ำอ้น จังหวัดหนองคาย ยังคงรักษาเอกลักษณ์วัฒนธรรม พิธีกรรม และประเพณีของตนเองได้เป็นอย่างดี

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

การบวงสรวงเป็นการปฏิบัติตามหลักธรรมคือการบูชา มีความสำคัญกับบุคคลทุกคนในสังคม ผู้ปฏิบัติตามชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความเป็นมงคลในชีวิตส่งผลให้ตนเองและคนอื่นได้รับประโยชน์จากการการบวงสรวงบูชาไปด้วย การบูชาเป็นหลักธรรมที่ต้องแสดงออกมาจากส่วนลึกของจิตใจ บางครั้งดูยาก ทำเหมือนแสร้งทำไม่เกิดจากจิตใจที่แท้จริง ดังนั้นในการพัฒนาจิตสำนึกในการบูชาจึงถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมากอันจะทำให้คนในสังคมเกิดความรู้สึกสำนึกเห็นคุณค่าเห็นคุณค่าของหลักธรรมข้อนี้ แล้วนำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลดีต่อตนเองและสังคมต่อไป ซึ่งผู้วิจัยเห็นสมควรเสนอแนะ หลักปฏิบัติดังนี้

๑) ควรมีการกำหนดนโยบายด้วยการส่งเสริมหลักการการบวงสรวงบูชาเป็นการเฉพาะ โดยเน้นไปที่สถานศึกษา เพื่อให้ครู นักเรียน นักศึกษารู้สำนึก และมองเห็นคุณค่าและความสำคัญของการบูชา กำหนดนโยบายให้ทุกคนในสังคมมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการบูชาด้วย

๒) ควรปลูกฝังค่านิยมเรื่องการบูชา ตั้งแต่สถาบันครอบครัว ไปจนถึงระดับชาติเพื่อให้สังคมมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ที่ดีต่อกันจากการบูชา สักการะ เคารพนับถือกันและกัน โดยใช้ธรรมคือทศ ๖ เป็นนโยบายในการนำไปปฏิบัติคู่กัน

๓) ควรมีมาตรการควบคุมที่จริงจัง หรือบทลงโทษที่ชัดเจนกับบุคคลที่นำสิ่งที่เป็นที่บูชาสักการะของคน เช่น พระพุทธรูป สลึง เจดีย์ หรือสัญลักษณ์เกี่ยวกับศาสนาไปใช้ที่ผิดหรือทำการหลอกลวง ทุจริต เป็นต้น

๔) ควรมีการกำหนดนโยบายและปลูกฝังวัฒนธรรมการกราบ การไหว้ ให้คนรุ่นหลังได้เห็นคุณค่ามากกว่านี้ เพราะนับตั้งแต่วัฒนธรรมต่างชาติหลังไหลเข้ามาสู่สังคมไทย ทำให้คนไทยเริ่มจะลืมวัฒนธรรมการกราบ การไหว้ที่ติดมาของตนไปเสียแล้ว

๕) ควรมีนโยบายในการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนไทยและประชาชนทั่วไปได้รับการเรียนรู้ถึงเรื่องการบูชาและแสดงออกถึงการบูชาบุคคลหรือสิ่งที่มีคุณ

๖) พระสงฆ์ผู้มีหน้าที่ในการเผยแผ่หลักธรรม ควรมีบทบาทในการให้การศึกษาและอบรมสั่งสอนหลักการบูชา ให้คนทั่วไปนำไปศึกษาและปฏิบัติ รวมทั้งตนเองก็ปฏิบัติเป็นแบบอย่างด้วย และผู้ใหญ่ในสังคมควรสร้างนิสัยการบูชาให้เด็กได้เห็นเป็นแบบอย่าง ๗) ควรมีการประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้คนได้นำหลักทศ ๖ และสาราณียธรรม มากระตุ้นเตือนให้มองเห็นความสำคัญ มองเห็นโทษและประโยชน์ของการนำหลักธรรมคือการ บูชา มาปฏิบัติร่วมกับทศ ๖ และสาราณียธรรม

๘) ควรส่งเสริมการยกย่องสรรเสริญ และให้เกียรติกันแก่ผู้ปฏิบัติตามหลักการบูชา เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว และสังคม

๙) ควรมีการออกกฎหมายและบทลงโทษที่รุนแรงแก่ผู้ที่เหยียบย่ำ ละบลู่ ดูหมิ่นศาสนา หรือสิ่งที่เป็นที่สักการะ เคราพ บูชา ของคนในสังคม ให้เด่นชัดและจริงจังกว่านี้

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยศึกษาแนวคิดเรื่องการบูชาในอินเดียโบราณ บ่อเกิดแห่งการบูชาอันมีศรัทธาคือความเชื่อเป็นพื้นฐานที่สำคัญให้เกิดมีการบูชา ตลอดจนได้ทำการศึกษาถึงการแสดงการบูชาของคนอินเดียบางอย่างที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ได้แก่ การไหว้ทิศและการบูชาัยญ ซึ่งทั้งสองประการนี้ เป็นวิธีหนึ่งของการบูชา และศึกษาแนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา รวมทั้งศึกษาวิเคราะห์ข้ออิทธิพลของการบูชาในพุทธศาสนาต่อสังคมไทย แนวความคิดทั้งหลายดังกล่าวเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการศึกษาในครั้ง นี้ สำหรับการวิจัยในโอกาสต่อไป ผู้ที่มีความสนใจที่จะวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถศึกษา วิเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้

๑) ศึกษาวิเคราะห์หลักทฤษฎี และวิวัฒนาการ ความเป็นมาของการบูชาทั้งฝ่ายตะวันตก และตะวันออก

๒) ศึกษาวิเคราะห์เรื่องการทำสามัคคีธรรม ในพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งมีความหมาย และลักษณะใกล้เคียงกับการบูชา

๓) ศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบวงสรวงเทวดาเปรียบเทียบกับระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาท กับมหายาน หรือเปรียบเทียบระหว่างศาสนาอื่นๆ

๔) ศึกษาวิเคราะห์เรื่องทัศนคติเรื่องการบูชาในสังคมไทย ในลักษณะเชิงสำรวจการศึกษา วิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชา และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการบูชา

ตามที่ได้เสนอแนะนี้ ย่อมจะเป็นประโยชน์ให้ผู้ศึกษาได้เข้าใจเรื่องนี้ ให้เข้าใจชัดเจนขึ้น อีก และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมสืบไป

